

Првична неревидирана верзија

Дистр.: Општа
9 март 2018

Оригинал: англиски
Само англиски, руски и шпански

Комитет за правата на лицата со попреченост

Општ коментар (2018) за еднаквост и недискриминација*

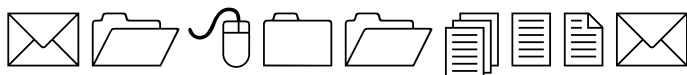
I. Вовед

1. Целта на овој општ коментар е да ги појасни обврските на државите членки во поглед на недискриминацијата и еднаквоста како што се втемелени во член 5 од Конвенцијата за правата на лицата со попреченост.

2. Комитетот е загрижен дека законите и политиките на државите членки сеуште и пристапуваат на попреченоста преку милосрдни и/или медицински модели, и покрај неспојливоста на овие модели со Конвенцијата. Упорната употреба на такви парадигми не ги признава лицата со попреченост како целосни субјекти на правото и како носители на права. Покрај тоа, Комитетот забележува дека напорите на државите членки за надминување на бариерите засновани врз ставови за попреченоста се недоволни. Примерите вклучуваат истрајни и понижувачки стереотипи, стигматизација и предрасуди против лицата со попреченост како товар за општеството. Како одговор на ова, од особена важност е лицата со попреченост, преку нивните претставнички организации, да играат централна улога во одвивањето на правните и политичките реформи.

3. Проширениот опфат на законите против дискриминација и на рамките за човекови права доведе до поширока заштита на правата на лицата со попреченост во многу држави членки. Сепак, законите и регулаторните рамки често остануваат несовршени и нецелосни или неефикасни или одразуваат несоодветно разбирање на моделот на попреченост заснован врз човековите права. Многу национални закони и политики го одржуваат исклучувањето и изолирањето и дискриминацијата и насилството врз лицата со попреченост. Честопати не постои признавање на повеќекратна и интерсекциска дискриминација или дискриминација по асоцијација; не се признава дека одбивањето на соодветно приспособување претставува дискриминација; и нема ефективни правни механизми за оспорување и обештетување. Таквите закони и политики често не се сметаат како дискриминација заснована врз попреченост, бидејќи се оправдуваат дека се однесуваат на заштита или грижа за лицата со попреченост или дека се во нивен најдобар интерес.

* Усвоен од Комитетот на неговата деветнаесетта седница (14 февруари – 9 март 2018).

II. Еднаквост и недискриминација на лица со попреченост во меѓународното право

4. Еднаквоста и недискриминацијата се меѓу најосновните принципи и права на меѓународното право за човекови права. Бидејќи се меѓусебно поврзани со човечкото достоинство, тие се темел на сите човекови права. Членовите 1 и 2 од Универзалната декларација за човекови права прокламираат дека сите се еднакви во достоинство и права и ја осудуваат дискриминацијата по неограничен број на основи.

5. Еднаквоста и недискриминацијата се во јадрото на сите договори за човекови права. Меѓународниот пакт за граѓански и политички права и Меѓународниот пакт за економски, социјални и културни права забрануваат дискриминација по отворена листа на основи, од што потекна член 5 од Конвенцијата. Сите тематски конвенции за човекови права на Обединетите нации¹ имаат за цел да воспостават еднаквост и да ја елиминираат дискриминацијата и содржат одредби за еднаквост и недискриминација. Конвенцијата за правата на лицата со попреченост ги зема предвид искуствата понудени од другите конвенции, и нејзините принципи за еднаквост и недискриминација ја прикажуваат еволуцијата на традицијата и пристапот на Обединетите нации.

6. Поимот "достоинство" се појавува во Конвенцијата почесто отколку во која било друга конвенција на Обединетите нации за човекови права. Тој е вклучен во преамбулата, во која државите членки потсетуваат на принципите прокламирани во Повелбата на Обединетите нации кои го признаваат вроденото достоинство и вредност и еднаквите и неотуѓиви права на сите членови на човечкото семејство како темел на слобода, правда и мир во светот.

7. Еднаквоста и недискриминацијата се во јадрото на Конвенцијата и постојано се споменуваат во нејзините суштински членови преку повторување на зборовите "на еднаква основа со другите" што ги поврзува сите материјални права од Конвенцијата со принципот на недискриминација. Достоинство, интегритет и еднаквост на личноста им се негирани на оние со постоечки или перцепирани оневозможности. Дискриминацијата се случувала и продолжува да се случува, вклучително и во брутални форми како што се неконсензуална и/или принудна систематска стерилизација и медицински или хормонски интервенции (на пример, лоботомија или Ешли третман), присилно дрогирање и присилни електрошокови, затворање, систематски убиства под етикетата еутаназија, присилен и принуден абортус, одземен пристап до здравствена заштита, осакатување и трговија со делови од телото, особено на лица со албинизам.

III. Модел на човекови права за попреченост и инклузивна еднаквост

8. Индивидуалните или медицинските модели на попреченост ја спречуваат примената на принципот за еднаквост за лицата со попреченост. Според медицинскиот модел на попреченост, лицата со попреченост не се признаваат како носители на права, туку се "сведени" на нивните оневозможности. Според овие модели, дискриминаторското или различното постапување со и исклучувањето на лицата со попреченост се смета за норма и се легитимира со медицински заснован пристап кон попреченоста како оневозможност. Индивидуалните или медицинските модели се користени при определувањето на најраните меѓународни закони и политики во врска со попреченоста, дури и по првите обиди да се примени концептот на еднаквост во

¹ Меѓународната конвенција за елиминација на сите форми на расна дискриминација; Конвенцијата за елиминација на сите форми на дискриминација врз жените; Конвенцијата против тортура и друго сурово, нечовечно или понижувачко постапување или казнување; Конвенцијата за правата на детето; Меѓународната конвенција за заштита на правата на сите работници-мигранти и членовите на нивните семејства; и Меѓународната конвенција за заштита на сите лица од присилно исчезнување.

контекст на попреченоста. Декларацијата за правата на ментално ретардираните лица (1971) и Декларацијата за правата на лицата со попреченост (1975) беа првите инструменти за човекови права кои содржеа одредби за еднаквост и недискриминација за лицата со попреченост. Иако овие рани инструменти на "меко право" за заштита на човековите права го отворија патот за пристапот на еднаквост за попреченоста, тие сè уште беа засновани на медицинскиот модел на попреченост бидејќи оневозможеноста беше сметана за легитимна основа за ограничување или одрекување на правата. Тие исто така вклучуваат јазик кој сега се смета за несоодветен или застарен. Нов чекор беше направен во 1993 година со усвојувањето на Стандардните правила за изедначување на можностите за лицата со попреченост, кои ги прогласија "еднаквите можности" за фундаментален концепт на политиките и законите за попреченост.

9. Моделот на човекови права за попреченост признава дека попреченоста е општествен конструкт, а оневозможеноста не смее да се смета за легитимна основа за одрекување или ограничување на човековите права. Тој признава дека попреченоста е еден од повеќето слоеви на идентитет. Оттука, законите и политиките за попреченост мора да ја земат предвид разноликоста на лицата со попреченост. Исто така, признава дека човековите права се меѓузависни, меѓуповрзани и неделиви.

10. Изедначувањето на можностите, како општ принцип на Конвенцијата според член 3, означува значајно придвижување од формален модел на еднаквост до суштински модел на еднаквост. Формалната еднаквост се стреми да се бори против директната дискриминација преку слично третирање на лица кои се во слична ситуација. Ова може да помогне во борбата против негативните стереотипи и предрасуди, но не може да понуди решенија за "дилемата на разликата", бидејќи не ги зема предвид и прифаќа разликите меѓу луѓето. Суштинската еднаквост, наспроти ова, исто така се стреми и кон решавање на структурната и индиректната дискриминација и ги зема предвид односите на моќта. Таа признава дека "дилемата на разликата" бара и игнорирање и признавање на разликите меѓу луѓето, со цел да се постигне еднаквост.

11. Инклузивна еднаквост е нов модел на еднаквост разработен низ целата Конвенција. Таа го прифаќа суштинскиот модел на еднаквост и ја проширува и елаборира содржината на еднаквоста во: (а) димензија на правична прераспределба за справување со социоекономските неповолности; (б) димензија на признавање за борба против стигмата, стереотипите, предрасудите и насилството и признавање на достоинството на човечките суштества и нивната интерсекциска поврзаност; (в) димензија на учество за реafirмирање на општествената природа на луѓето како членови на општествените групи и целосно признавање на човечноста преку вклучување во општеството; и (г) димензија на прифаќање за да се направи простор за различноста како прашање на човечко достоинство. Конвенцијата се заснова на инклузивна еднаквост.

IV. Правен карактер на недискриминацијата и еднаквоста

12. Еднаквоста и недискриминацијата се и принципи и права. Конвенцијата ги споменува во членот 3 како принципи, а во членот 5 како права. Тие се и алатка за толкување на сите други принципи и права вградени во Конвенцијата. Принципите/правата на еднаквост и недискриминација се темел на меѓународната заштита гарантирана со Конвенцијата. Промовирањето на еднаквоста и справувањето со дискриминацијата се сеопфатни обврски за непосредна реализација. Тие не подлежат на прогресивна реализација.

13. Член 5 од Конвенцијата, исто како и член 26 од Меѓународниот пакт за граѓански и политички права сам по себе одредува самостојно право кое е независно од другите одредби. Тој забранува де јуре или де факто дискриминација во која било област регулирана и заштитена од страна на јавните власти. Читан заедно со член 4 (1) (д), евидентно се однесува и на приватниот сектор.

V. Нормативна содржина

A. Член 5 (1) за еднаквост пред и според законот

14. Неколку меѓународни договори за човекови права го содржат поимот "еднакви пред законот" кој го опишува правото на лицата на еднаков третман со и при примената на правото, како поле. Со цел ова право да биде потполно реализирано, судството и службениците за спроведување на законот не смеат да ги дискриминираат лицата со попреченост при спроведувањето на правдата. "Еднаквоста според законот" е единствена за Конвенцијата. Се однесува на можноста за стапување во правни односи. Додека еднаквоста пред законот се однесува на правото да се биде заштитен со закон, еднаквоста според законот се однесува на правото на употреба на законот за лични потреби. Лицата со попреченост имаат право да бидат ефективно заштитени и позитивно да постапуваат. Самиот закон треба да гарантира суштинска еднаквост на сите во рамките на определена јурisdикција. Така, признавањето дека сите лица со попреченост се еднакви според законот значи дека не треба да има закони кои дозволуваат посебно негирање, намалување или ограничување на правата на лицата со попреченост, како и дека попреченоста треба да е интегрирана во сите закони и политики.

15. Ова толкување на поимите "да се биде еднаков пред законот" и "да се биде еднаков според законот" е во согласност со точките (б) - (в) од член 4 став (1) од Конвенцијата, според кои државите членки мора да обезбедат дека јавните власти и институции постапуваат во согласност со Конвенцијата; дека постојните закони, прописи, обичаи и практики кои претставуваат дискриминација на лицата со попреченост се изменети или укинати; и дека заштитата и унапредувањето на правата на лицата со попреченост се зема предвид во сите политики и програми.

B. Член 5 (1) за еднаква заштита и еднакви придобивки од законот

16. "Еднаква заштита од законот" и "еднаква придобивка од законот" вклучуваат поврзани, но различни концепти за еднаквост и недискриминација. Фразата "еднаква заштита од законот" е добро позната во меѓународното договорно право за човекови права и се употребува за да им наложи на националните законодавни тела да се воздржат од одржување или воспоставување дискриминација врз лицата со попреченост при носење закони и политики. Ако се чита член 5 заедно со членовите 1, 3 и 4 од Конвенцијата, јасно е дека, со цел да се олесни уживањето од страна на лицата со попреченост на еднаква основа на правата гарантирани со законодавството, државите членки мора да преземат позитивна акција. Пристапност, соодветно приспособување и персонална поддршка се често неопходни. За да се обезбедат еднакви можности за сите лица со попреченост, се користи терминот "еднаква придобивка од законот", кој значи дека државите членки мора да ги отстранат бариерите за добивање пристап до сите заштити од законот и до придобивките на еднаков пристап до законот и правдата за да се бара остварување на правата.

B. Член 5 (2) за забрана на дискриминација и еднаква и ефективна правна заштита

17. Член 5 (2) ги содржи правните барања за постигнување на правата на еднаквост за лицата со попреченост и лицата поврзани со нив. Обврските за забрана на каква било дискриминација врз основа на попреченост ги вклучуваат лицата со попреченост и оние поврзани со нив, на пр. родители на деца со попреченост. Обврската да им се гарантира на лицата со попреченост еднаква и ефективна правна заштита од дискриминација по сите основи е далекусежна и на државите членки им наметнува позитивни обврски за заштита. Дискриминацијата заснована врз попреченост е дефинирана во член 2 како "какво било разликување, исклучување или ограничување врз основа на попреченост кое има за цел или ефект да го наруши или поништи

признавањето, уживањето или остварувањето, на еднаква основа со другите, на сите човекови права и основни слободи во политичкото, економското, социјалното, културното, граѓанското или кое било друго поле. Ова ги вклучува сите форми на дискриминација, вклучувајќи и оневозможување на соодветно приспособување". Оваа дефиниција се заснова врз правните дефиниции на дискриминација во меѓународните договори за човекови права, како што се член 1 од Меѓународната конвенција за елиминација на сите форми на расна дискриминација и член 1 од Конвенцијата за елиминација на сите форми на дискриминација врз жените. Таа ги надминува овие дефиниции во два аспекта: прво, вклучува "оневозможување на соодветно приспособување" како форма на дискриминација заснована врз попреченост; второ, фразата "на еднаква основа со другите" е нова компонента. Во нејзините членови 1 и 3, Конвенцијата за елиминација на сите форми на дискриминација врз жените содржи слична, но поограничена фраза: "врз основа на рамноправност на мажите и жените". Фразата "на еднаква основа со другите" не е ограничена само на дефиницијата на дискриминација заснована врз попреченост, туку ја понижува целата Конвенција за правата на лицата со попреченост. Од една страна, тоа значи дека на лицата со попреченост нема да им се доделат повеќе или помалку права или придобивки отколку на општата популација. Од друга страна, таа бара државите членки да преземат конкретни посебни мерки за постигнување на де факто еднаквост за лицата со попреченост за да обезбедат дека тие фактички можат да ги уживаат сите човекови права и основни слободи.

18. Должноста за забрана на "каква било дискриминација" ги вклучува сите форми на дискриминација. Меѓународната практика за човекови права идентификува четири главни форми на дискриминација, кои можат да се појават поединечно или истовремено:

(а) "Директна дискриминација" настанува кога, во слична ситуација, лицата со попреченост се третираат понеповолно од другите лица поради различен личен статус во слична ситуација од причини поврзани со забранета основа. Директна дискриминација вклучува штетни дејствија или пропусти засновани врз забранети основи и кога не постои споредлива слична ситуација.² Мотивот или намерата на дискриминаторската страна не се релевантни за утврдување дали настанала дискриминација. На пример, државно училиште кое одбива да запише дете со попреченост за да не ги менува наставните програми, а го прави тоа само поради неговата или нејзината попреченост е пример за директна дискриминација;

(б) "Индијектна дискриминација"³ значи дека законите, политиките или практиките изгледаат навидум неутрални, но имаат непропорционално негативно влијание врз лице со попреченост. Таа настанува кога можност која наизглед е достапна, во стварноста исклучува одредени лица поради фактот што нивниот статус не им дозволува да ја искористат. На пример, ако училиштето не обезбеди книги во Easy Read формат, тоа индијектно ќе ги дискриминира лицата со интелектуална попреченост, кои, иако технички им е дозволено да го посетуваат училиштето, ќе мора фактички да одат во друго. Слично на ова, ако кандидат со ограничена подвижност имал интервју за работа во канцеларија на втор спрат во зграда без лифт, иако му е дозволено да учествува на интервјуто, ситуацијата го става во нееднаква положба;

(в) "Оневозможување на соодветно приспособување", според член 2 од Конвенцијата, претставува дискриминација доколку неопходните и соодветни измени и приспособувања (кои не наметнуваат "несразмерно или непотребно оптоварување") се одбиваат, а се потребни за да се обезбеди еднакво уживање или остварување на човеково право или основна слобода. Неприфакането на придружник или одбивање на друг начин да се приспособи кон лице со попреченост се примери за одбивање на соодветно приспособување;

² Види Комитет за економски, социјални и културни права, општ коментар бр.20 (2009) за недискриминација во економски, социјални и културни права, став. 10

³ Ibid.

(г) "Вознемирување" е форма на дискриминација кога несакано постапување поврзано со попреченост или други забранети основи се случува со цел или ефект на повреда на достоинството на едно лице и создавање на заканувачка, непријателска, понижувачка или застрашувачка средина. Тоа може да се случи преку дејствија или зборови кои имаат ефект на поттикнување на разликата и угнетување на лицата со попреченост. Посебно внимание треба да се упати кон лицата со попреченост кои живеат во сегрегирани места како што се сместувачки институции, специјални училишта или психијатриски болници каде што постои поголема веројатност овој вид на дискриминација да се појави и по природата да е невидлива и со тоа малку веројатно да биде казнета. "Застрашувањето" и неговата онлајн форма, сајбер-малтретирањето и сајбер-омразата, исто така, претставуваат особено насилни и штетни форми на злосторства од омраза. Други примери вклучуваат насилство (врз основа на попреченост) во сите негови појавни облици, како што се силување, злоупотреба и експлоатација, криминал од омраза и тепање.

19. Дискриминацијата може да се заснова на една карактеристика, како што се попреченоста или полот, или на повеќе и/или карактеристики кои се интерсекциски. "Интерсекциска дискриминација" се јавува кога лице со попреченост или поврзано со попреченост доживува од дискриминација во која било форма врз основа на попреченост во комбинација со боја на кожа, пол, јазик, вероисповед, етничка припадност, род или друг статус. Интерсекциската дискриминација може да се јави како директна или индиректна дискриминација, оневозможување на соодветно приспособување или како вознемирување. На пример, иако одбивањето пристап до општи информации во врска со здравјето поради недостапен формат ги погодува сите лица по основа на попреченост, одбивањето пристап на слепа жена до услуги за планирање на семејството ги ограничува нејзините права врз основ на интерсекција на нејзиниот пол и попреченост. Во многу случаи, тешко е да се разграничат овие основи. Државите членки мора да ја адресираат повеќекратната и интерсекциска дискриминација врз лицата со попреченост. "Повеќекратна дискриминација", според Комитетот, е ситуација во која едно лице може да доживее дискриминација според две или повеќе основи, во смисол на тоа дека дискриминацијата е отежната или влошена. Интерсекциската дискриминација се однесува на ситуација во која неколку основи делуваат и заемно влијаат истовремено на таков начин што тие се неразделни и на тој начин ги изложуваат засегнатите поединци на посебни видови на неповолност и дискриминација.⁴

20. Дискриминацијата "по основа на попреченост" може да биде врз лица кои имаат попреченост во сегашноста, кои имале попреченост во минатото, кои имаат склоност кон попреченост во иднина, кои се претпоставува дека имаат попреченост и оние кои се поврзуваат со лице со попреченост. Последново е познато како "дискриминација по асоцијација". Причината за широкиот опсег на член 5 е искоренување и борба против сите дискриминаторски ситуации и/или дискриминаторски однесувања кои се поврзани со попреченост.

21. Заштита од "дискриминација по сите основи" значи дека сите можни основи на дискриминација и нивните интерсекции мора да се земени предвид. Можните основи вклучуваат, но не се ограничени на: попреченост; здравствена состојба; генетска или друга предиспозиција кон болест; раса; боја; потекло; пол; бременост и мајчинство/татковство; граѓанска, семејна или положба во кариера; изразување на родот; полови карактеристики; јазик; вероисповед; политичко или друго мислење; национално, етничко, домородно или општествено потекло; статус на мигрант, бегалец или барател на азил; припадност на национално малцинство; економски или имотен статус; раѓање; возраст, или комбинација на која било од тие основи или карактеристики поврзани со некоја од овие основи.

22. "Еднаква и ефективна правна заштита од дискриминација" значи дека државите членки имаат позитивни обврски да ги заштитат лицата со попреченост од дискриминација преку обврската да усвојат посебно и сеопфатно анти-

⁴ Види Комитет за правата на лицата со попреченост, општ коментар бр. 3 (2016) за жени и девојчиња со попреченост, ставови 4 (в) и 16.

дискриминаторско законодавство. Изричната законска забрана на врз попреченост заснована и друга дискриминација врз лицата со попреченост во законодавството треба да биде придружена со обезбедување на соодветни и ефективни правни лекови и санкции во врска со интерсекциска дискриминација во граѓански, управни и кривични постапки. Онаму каде што дискриминацијата е од системска природа, самоо доделување на обештетување на поединец не може да го има вистинскиот ефект во однос на промената на пристапот. Во тие случаи, државите членки треба да воведат и "прогресивни и нематеријални правни лекови" во своето законодавство, што значи дека државата членка ќе обезбедува понатамошна ефикасна заштита од дискриминација што ја вршат приватните лица и организации.

Г. Член 5 (3) за соодветно приспособување

23. Соодветното приспособување е суштински дел од непосредно применливата обврска за недискриминација во контекст на попреченост. Примери за соодветно приспособување вклучуваат правење на постоечки објекти и информации пристапни за лице со попреченост; измени на опрема; реорганизирање на активности; правење нов распоред на работа; прилагодување на наставни материјали и наставни стратегии; прилагодување на медицински процедури; или овозможување пристап до лица за поддршка без несразмерно или непотребно оптоварување.

24. Обврските за соодветно приспособување се разликуваат од обврските за пристапност. И обете имаат за цел да гарантираат пристапност, но обврската за обезбедување пристапност преку универзален дизајн или помошни технологии е *ex ante* обврска, додека обврската за обезбедување на соодветно приспособување е *ex nunc* обврска.

(а) Како *ex ante* обврска, пристапноста мора да биде вградена во системите и процесите без оглед на потребата на одредено лице со попреченост, на пример, да има пристап до една зграда, услуга или производ, на еднаква основа со другите. Државите членки мора да постават стандарди за пристапност кои се изготвени и усвоени во консултација со организации на лица со попреченост, во согласност со член 4 (3) од Конвенцијата. Обврската за пристапност е проактивна, системска обврска;

(б) Како *ex nunc* обврска, соодветното приспособување мора да се обезбеди од моментот кога лицето со попреченост побара пристап до непристапни ситуации или средини или сака да ги остварува своите права. Соодветното приспособување често, но не задолжително, го бара лицето на кое му е потребен пристап или соодветни претставници на едно лице или на група лица. Соодветното приспособување мора да се договори со барателот(ите). Во одредени околности, обезбеденото соодветно приспособување прераснува во колективно или јавно добро. Во други случаи, обезбеденото соодветно приспособување е од корист само за барателот(ите). Обврската да се обезбеди соодветно приспособување е персонализирана реактивна обврска која се применува од моментот кога е примено барање за приспособување. Соодветното приспособување бара носителот на обврската да влезе во дијалог со поединецот со попреченост. Важно е да се напомене дека обврската да се обезбеди соодветно приспособување не е ограничена само на ситуации во кои лицето со попреченост побарало приспособување или во кои може да се докаже дека наводниот носител на обврска бил всушност свесен дека лицето за кое станува збор има попреченост. Таа, исто така, се однесува на ситуации во кои потенцијалниот носител на обврска требал да сфати дека лицето за кое станува збор имало попреченост која може да бара приспособување заради отстранување на бариерите за остварување на правата.

25. Обврската за обезбедување на соодветно приспособување согласно со членовите 2 и 5 од Конвенцијата може да се разложи на два составни делови. Првиот дел наметнува позитивна законска обврска да се обезбеди соодветно приспособување кое претставува измена или прилагодување што е неопходно и соодветно кога е потребно во одреден случај за да се осигури дека лице со попреченост може да ги ужива или остварува нејзините или неговите права. Вториот дел од оваа обврска

обезбедува дека таквото побарано приспособување не му наметнува несразмерно или непотребно оптоварување на носителот на должност.

(а) "Соодветно приспособување" е единствен термин, а "соодветно" не треба да биде погрешно разбрано како клаузула за изземање; концептот на "соодветност" не треба да служи како посебен квалификатор или модификатор на обврската. Тоа не е средство со кое може да се проценуваат трошоците за приспособување или расположливоста на ресурсите - ова се случува во подоцнежната фаза, кога се прави проценката на "несразмерно или непотребно оптоварување". Напротив, соодветноста на едно приспособување е поврзано са неговата релевантност, соодветност и ефективност за лицето со попреченост. Едно приспособување, според тоа, се смета за соодветно ако ја оствари целта (или целите) за која се прави и е скроено да ги задоволи барањата на лицето со попреченост;

(б) "Несразмерно или непотребно оптоварување" треба да се сфати како единствен концепт со кој се поставува границата на обврската да се обезбеди соодветно приспособување. Двата термина треба да се сметаат за синоними бидејќи се однесуваат на истата идеја: дека барањето за соодветно приспособување треба да биде условено со можно прекумерно или неоправдано оптоварување на страната која приспособува;

(в) "Соодветно приспособување" исто така не треба да се меша со "посебни мерки", вклучувајќи ги и "мерките за афирмативна акција". Иако двата концепта имаат за цел да постигнат фактичка еднаквост, соодветното приспособување е обврска за недискриминација, додека "посебните мерки" подразбираат преференцијален третман на лицата со попреченост во однос на другите за да се разреши историско и/или систематско/системско исклучување од придобивките од остварувањето на правата. Примери за посебни мерки вклучуваат: привремени мерки за справување со малиот број на жени со попреченост кои се вработени во приватниот сектор и програми за поддршка за зголемување на бројот на ученици со попреченост во високото образование. Слично на тоа, соодветното приспособување не треба да се меша со обезбедувањето на поддршка, како што се лични асистенти, според правото на самостојно живеење и вклучување во заедницата, или поддршка за остварување на правната способност;

(г) "Процедурално приспособување" во контекст на пристапот до правда не треба да се меша со соодветно приспособување; додека второто е ограничено со концептот на диспропорционалност, процедуралните приспособувања не се.

26. Главните елементи со кои се води спроведувањето на обврската за обезбедување соодветно приспособување вклучуваат:

(а) Идентификување и отстранување на бариерите кои имаат влијание врз уживањето на човековите права за лицата со попреченост, во дијалог со засегнато лице со попреченост;

(б) Проценка дали приспособувањето е изводливо (законски или во пракса). Приспособување кое е законски или материјално невозможно, е неизводливо;

(в) Проценка дали приспособувањето е релевантно (т.е. потребно и соодветно) или ефективно во обезбедување на остварувањето на правото во прашање;

(г) Проценка дали измената наметнува несразмерно или непотребно оптоварување врз носителот на обврски; утврдувањето дали соодветното приспособување е несразмерно или неоправдано оптоварувачко бара проценка на пропорционалниот однос помеѓу употребените средства и неговата цел, која е уживањето на засегнатото право;

(д) Осигурување дека соодветното приспособување одговара за постигнување на основната цел на унапредување на еднаквоста и елиминирање на дискриминацијата врз лицата со попреченост. За ова потребен е пристап од случај до случај, врз основа на консултации со релевантното тело задолжено за соодветно приспособување и засегнатото лице. Потенцијалните фактори кои треба да се земат предвид се финансиските трошоци, расположливите ресурси (вклучувајќи ги и јавните

субвенции), големината на субјектот која приспособува (во целина), влијанието на измената врз институцијата или претпријатието, придобивките за трети лица, негативните влијанија врз други лица и соодветните услови за здравје и безбедност. Кога е во прашање државата членка како целина и субјектите од приватниот сектор, мора да се земе предвид вкупната актива, а не само средствата на единицата или одделот во рамките на нивната организациона структура;

(f) Обезбедување дека лицето со попреченост и лицата со попреченост пошироко, нема да ги сносат трошоците;

(e) Обезбедување дека товарот на докажување е врз носителот на должност кој тврди дека неговиот или нејзиниот товар би бил несразмерен или непотребен.

27. Секое оправдување за одбивање на соодветно приспособување мора да биде засновано врз објективни критериуми и анализирано и доставено на навремен начин до засегнатото лице со попреченост. Тестот за оправданост при соодветното приспособување е поврзан со времетраењето на односот помеѓу носителот на должноста и имателот на правата.

Д. Член 5 (4) за посебни мерки

28. Посебни мерки кои не се сметаат за дискриминација се позитивни или афирмативни мерки кои имаат за цел да ја забрзаат или да ја постигнат фактичката еднаквост на лицата со попреченост. Такви мерки се споменати во други меѓународни договори за човекови права, како што е член 4 од Конвенцијата за елиминација на сите форми на дискриминација врз жените или член 1 (4) од Меѓународната конвенција за елиминација на сите форми на расна дискриминација, и повлекуваат усвојување или одржување на одредени предности во полза на недоволно застапена или маргинализирана група. Тие обично се привремени по природа, иако во некои случаи се потребни трајни посебни мерки зависно од контекстот и околностите, вклучително заради природата на одредена оневозможност или структурни бариери на општеството. Примери за посебни мерки вклучуваат програми за помош и поддршка во заедницата, доделување и/или прераспределба на средства, насочен избор, вработување и унапредување, системи за квоти, мерки за унапредување и зајакнување, како и грижа за одмена и технолошки помагала.

29. Посебните мерки усвоени од страна на државите членки согласно член 5 (4) од Конвенцијата мора да бидат во согласност со сите нејзини принципи и одредби. Особено, тие не смеат да резултираат со одржување на изолација, сегрегација, стереотипизација, стигматизација или на друг начин дискриминација на лицата со попреченост. Затоа, државите членки мора тесно да се консултираат и активно да вклучат претставнички организации на лицата со попреченост кога усвојуваат посебни мерки.

VI. Општи обврски на државите членки според Конвенцијата поврзани со недискриминација и еднаквост

30. Државите членки имаат обврска да ги почитуваат, штитат и исполнуваат правата на сите лица со попреченост на недискриминација и еднаквост. Во таа смисла, државите членки мора да се воздржат од какво било дејствие кое ги дискриминира лицата со попреченост. Особено, државите членки ќе ги изменат или укинат постојните закони, прописи, обичаи и практики кои претставуваат таква дискриминација. Комитетот често дава примери во тој поглед, вклучувајќи: закони за старателство и други правила кои го нарушуваат правото на правна способност;⁵

⁵ Види Комитет за правата на лицата со попреченост општ коментар бр. 1 (2014) за еднакво признавање пред законот.

закони за ментално здравје кои ја легитимизираат присилната институционализација и присилниот третман;⁶ неконсензуална стерилизација на жени и девојки со попреченост; недостапни политики за домување и институционализација;⁷ сегрегирани образовни закони и политики;⁸ и изборни закони кои ги одземаат правата на лицата со попреченост.⁹

31. Ефективното уживање на правата на еднаквост и недискриминација бара усвојување на мерки за примена, како што се:

(а) Мерки за подигнување на свеста на сите луѓе за правата на лицата со попреченост според Конвенцијата, значењето на дискриминацијата и постојните правни лекови;

(б) Мерки за обезбедување дека правата содржани во Конвенцијата може да се применат во домашните судови и да се обезбеди пристап до правдата за сите лица кои доживеале дискриминација;

(в) Заштита од реперкусии, како што е неповолното постапување или негативни последици како реакција на покрената жалба или постапка која има за цел остварување на усогласеност со одредбите за еднаквост;

(г) Законско право на поднесување тужба пред суд и поднесување барања преку здруженија, организации или други правни лица кои имаат легитимен интерес за остварување на правото на еднаквост;

(д) Посебни правила кои се однесуваат на факти и докази за да се осигура дека стереотипните ставови за способноста на лицата со попреченост не резултираат во тоа жртвите на дискриминација да се оневозможени при добивање на надомест на штета;

(ѓ) Ефективни, пропорционални и разубедувачки санкции за кршење на правото на еднаквост и соодветни правни лекови;

(е) Доволно и пристапно обезбедување на правна помош за да се обезбеди пристап до правда за тужителот во спор за дискриминација.

32. Државите членки мора да ги идентификуваат областите или подгрупите на лица со попреченост - вклучувајќи ги и оние кои се соочуваат со интерсекциска дискриминација - за кои се потребни посебни мерки за забрзување или постигнување на инклузивна еднаквост. Државите членки имаат обврска да усвојат посебни мерки за таквите групи.

33. Во однос на обврските за консултација на државите членки, член 4 (3) и член 33 (3) од Конвенцијата ја нагласуваат важната улога што организациите на лицата со попреченост мора да ја играат во спроведувањето и следењето на Конвенцијата. Државите членки мораат да обезбедат дека тесно се консултираат и активно вклучуваат такви организации кои ја претставуваат широката разноликост во општеството, вклучувајќи ги децата, лицата со аутизам, лицата со генетска или невролошка состојба, лицата со ретки и хронични болести, лицата со албинизам, лезбејки, геј, бисексуални, трансродови или интерсексуални лица, домородни народи, рурални заедници, постари лица, жени, жртви на вооружени конфликти и лица со мигрантско или етничко малцинско потекло. Само тогаш може да се очекува дека ќе се реши секоја дискриминација, вклучувајќи и повеќекратна и интерсекциска дискриминација.

34. Државите членки имаат обврски за информирање во врска со член 5 од Конвенцијата со тоа што мора да прибираат и анализираат соодветни податоци и истражувачки информации за да идентификуваат нееднаквости, дискриминаторски

⁶ Види Комитет за правата на лицата со попреченост, упатства за член 14, ставови б и 14. Достапно од веб-страницата на Комитетот (www.ohchr.org/EN/HRBodies/CRPD/Pages/CRPDIndex.aspx).

⁷ Види општ коментар бр. 5 (2017) за самостојно живеење и вклучување во заедницата.

⁸ Види општ коментар бр. 4 (2016) за правото на инклузивно образование, став. 24.

⁹ Види *Bujdosó et al v. Hungary* (CRPD/C/10/D/4/2011).

практики и модели на обесправување и да ја анализираат ефективноста на мерките за промовирање на еднаквоста. Комитетот забележа дека во многу држави членки постои недостиг на ажурирани податоци за дискриминација врз основа на попреченост и дека често, во случаи кога националниот закон и прописите го дозволуваат тоа, не се прави расценување според оневозможност, род, пол, родов идентитет, етничка припадност, вероисповед, возраст или други нивоа на идентитет. Таквите податоци и нивната анализа се од огромно значење за изготвување на ефективни мерки за недискриминација и еднаквост.

35. Државите членки, исто така, треба да спроведат соодветни истражувања за дискриминација по основ на попреченост и правата на еднаквост на лицата со попреченост. Истражувачките планови мора да ги вградат лицата со попреченост во истражувачките процеси веќе од фазата на воспоставување на планот за да обезбедат нивно значајно учество во истражувањата. Инклузивните и партиципативни истражувачки процеси треба да обезбедат сигурен простор за учесниците и да се фокусираат врз доживеаните искуства и потребите на лицата со попреченост.

VII. Однос со други посебни членови на Конвенцијата

A. Член 6 за жени со попреченост

36. Жените и девојчињата со попреченост се меѓу оние групи на лица со попреченост кои најчесто доживуваат повеќекратна и интерсекциска дискриминација.¹⁰ Членот 6 е општ и мора да се има предвид поврзано со сите одредби од Конвенцијата.¹¹ Иако само членот 6 го споменува изразот "повеќекратна дискриминација", повеќекратна и интерсекциска дискриминација може да настане во која било комбинација на две или повеќе основи. Членот 6 е обврзувачки член за еднаквост и недискриминација со кој се забранува дискриминација на жените и девојчињата со попреченост и се обврзуваат државите членки да промовираат еднаквост и на можностите и на исходот. Освен тоа, член 6, како и членот 7, мора да се смета за илустративен, а не исцрпен, за таков кој воспоставува обврски во поглед на двата истакнати примери на повеќекратна и интерсекциска дискриминација.

B. Член 7 за деца со попреченост

37. Децата со попреченост честопати се соочуваат со повеќекратна и интерсекциска дискриминација. Државите членки мора да ги забранат сите форми на дискриминација врз основа на попреченост кои се специфични за децата; да обезбедат ефективни и достапни правни лекови; и да ја подигнат свеста кај јавноста и професионалците за спречување и елиминирање на дискриминацијата. Во многу држави членки, на пример, децата можат легално да бидат физички повредени под превезот на "дисциплина" или "безбедност" (на пример, врзување). Ова физичко казнување честопати несразмерно ги погодува децата со попреченост. Државите членки мора да ги забранат сите форми на телесно казнување и сурово, нечовечко и понижувачко постапување со децата во сите околности и да обезбедат соодветни мерки за спроведување на оваа забрана.

38. Концептот на најдобар интерес на детето содржан во член 3 од Конвенцијата за правата на детето треба да се применува врз децата со попреченост со внимателно земање предвид на нивните околности.¹² Државите членки треба да го промовираат вклучувањето на попреченоста во општите закони и политики за детство и адолесценцијата. Концептот на најдобар интерес, меѓутоа, не треба да се користи за да се спречат децата, особено девојчињата со попреченост, да го остваруваат своето право

¹⁰ Види Комитет за елиминација на дискриминацијата врз жените, општа препорака бр. 28 (2010) за основните обврски на државите членки според член 2 од Конвенцијата, став 31.

¹¹ Види општ коментар бр. 3, став 12.

¹² Види Комитет за правата на детето, општ коментар бр. 14 (2013) за правото на детето за земање на неговиот најдобар интерес како примарна грижа.

на телесен интегритет. Тој треба да се користи за да се осигура дека децата со попреченост се информирани, консултирани и имаат право на збор во секој процес на донесување одлуки поврзани со нивната ситуација. Особено, државите членки треба да постапуваат со насилството и институционализацијата на децата со попреченост на кои им е оневозможено правото да растат во нивните семејства како со прашање на дискриминација. Државите членки треба да спроведуваат стратегии за деинституционализација кои им помагаат на децата да живеат со своите семејства или во алтернативна семејна грижа во заедницата. Државите членки исто така треба да усвојат мерки за поддршка кои ќе им овозможат на сите деца со попреченост да го остварат своето право да бидат слушнати, во сите постапки што ги засегаат, вклучувајќи пред парламент, комисии и во органите за политичко одлучување.

В. Член 8 за подигање на свеста

39. Против дискриминацијата не може да се бори без да се подигне свеста во сите сектори на власта и општеството. Според тоа, секоја мерка за недискриминација и еднаквост мора да биде придружена со соодветни мерки за подигнување на свеста и мерки за промена или укинување на вкоренетите омаловажувачки стереотипи за попреченоста и негативни ставови. Покрај тоа, со насилството, штетните практики и предрасуди мора да се справува преку кампањи за подигнување на свеста. Државите членки треба да преземат мерки за да ги охрабрат, меѓу другото, медиумите да прикажуваат лица со попреченост на начин што е во согласност со целта на Конвенцијата и да ги менуваат штетните погледи за лицата со попреченост, како оние што нереално ги прикажуваат како опасни за себе и за другите или како луѓе кои страдаат и се зависни објекти на нега без автономија, непродуктивни економски и социјален товар на општеството.

Г. Член 9 за пристапност

40. Пристапноста е предуслов и средство за постигнување на фактичка еднаквост за сите лица со попреченост. За лицата со попреченост ефективно да учествуваат во заедницата, државите членки мора да ја решат пристапноста на изградената средина, јавниот превоз, како и информациските и комуникациски услуги, кои мора да бидат достапни и употребливи за сите лица со попреченост на еднаква основа со другите. Пристапност во контекст на комуникациските услуги вклучува обезбедување на социјална и комуникациска поддршка.

41. Како што е наведено погоре, пристапноста и соодветното приспособување се два различни концепти во законите и политиките за еднаквост:

(а) Обврските за пристапност се однесуваат на групи и мора да се спроведуваат постепено, но безусловно;

(б) Обврските за соодветно приспособување, од друга страна, се персонализирани, применливи веднаш за сите права и може да бидат ограничени поради несразмерност.

42. Бидејќи постепената реализација на пристапноста во изградената средина, јавниот превоз и информатичките и комуникациските услуги може да потрае, соодветното приспособување може во меѓувреме да се користи како начин за обезбедување пристап за поединец, бидејќи тоа е непосредна обврска. Комитетот ги повикува државите членки да се водат од неговиот општ коментар број 2 (2014) за пристапност.

Д. Член 11 за ситуации на ризик и хуманитарни вонредни состојби

43. Недискриминацијата треба да се обезбеди во ситуации на ризик и хуманитарни вонредни состојби врз основа, исто така, на обврските од меѓународното хуманитарно право, вклучувајќи го и правото за хуманитарно разоружување, за да се одговори на

зголемениот ризик присутен во такви ситуации од дискриминација врз лицата со попреченост.

44. Меѓународно раселените лица со попреченост и/или бегалците со попреченост често немаат еднаков пристап до основните потреби, како што се вода, канализација, храна и засолниште. На пример, пристапни хигиенски објекти, како што се тоалети и тушеви, често нема или се недоволни.

45. Жените и девојчињата со попреченост во ситуации на ризик и хуманитарни вонредни состојби се под особено зголемен ризик од насилство, вклучувајќи сексуално насилство, експлоатација или злоупотреба и со помала веројатност дека ќе можат да имаат пристап до сервиси за закрепнување и рехабилитација или пристап до правдата.¹³

46. Оттаму, од државите членки се бара да го обезбедат принципот на недискриминација во сите програми и активности. Ова значи да ги вклучат, на еднаква основа, лицата со попреченост во националните протоколи за вонредни состојби, целосно да ги препознаат лицата со попреченост во сценаријата за евакуација, да обезбедат пристапни телефонски линии за информирање и комуникација, да обезбедат дека хуманитарната помош се дистрибуира на пристапен, недискриминаторски начин на лицата со попреченост при хуманитарни вонредни состојби и да се обезбеди дека водата и санитарните објекти во засолништата за итни состојби и кампови за бегалци се пристапни и достапни за лицата со попреченост. По завршувањето на итните состојби, пристапната реконструкција е одлучувачка за еднаквоста на лицата со попреченост во општеството. За да се обезбедат овие елементи, државите членки мора тесно да соработуваат со лицата со попреченост преку нивните претставнички организации во креирањето и спроведувањето, следењето и оценувањето на законодавството и политиките поврзани со сите фази на итните состојби.

Г. Член 12 за еднакво признавање пред законот

47. Правото на правна способност е почетно право кое е неопходно за уживање на речиси сите други права од Конвенцијата, вклучувајќи го и правото на еднаквост и недискриминација. Членовите 5 и 12 се нераскинливо поврзани, бидејќи еднаквоста пред законот мора да вклучува уживање на правна способност од страна на сите лица со попреченост на еднаква основа со другите. Дискриминацијата преку одрекување на правната способност може да е присутна на различни начини, вклучувајќи и преку системи втемелени врз состојба, функционалност и последици. Негирањето на донесување одлуки врз основа на попреченост преку кој било од овие системи е дискриминаторско.

48. Клучната разлика помеѓу обврската за соодветно приспособување според член 5 од Конвенцијата и поддршката што мора да им се обезбеди на лицата со попреченост при остварување на нивната правна способност според член 12 (3) е дека не постои ограничување на обврската од член 12 (3). Фактот дека поддршката за остварување на способноста може да наметне несразмерно или непотребно оптоварување не го лимитира барањето способноста да биде обезбедена.

49. За да обезбедат конзистентност помеѓу членовите 5 и 12 од Конвенцијата, државите членки треба:

(а) Да го реформираат постојното законодавство за да забранат дискриминаторско одрекување на правна способност преку модели засновани врз состојба, функционалност или последици. Онаму каде што е соодветно, овие да ги заменат со модели за поддршка при донесување одлуки, земајќи ја предвид универзалната правна способност на возрасни лица без каква било форма на дискриминација;

(б) Да обезбедат средства за системи на донесување одлуки со поддршка за да им помогнат на лицата со попреченост да се движат низ постоечките правни

¹³ Види општ коментар бр. 3, ставови 49-50.

системи. Законодавството и обезбедувањето средства за таквите сервиси треба да бидат во согласност со клучните одредби утврдени во став 29 од Општиот коментар број 1 (2014) за еднакво признавање пред законот. Ова вклучува темелење на сите системи на поддршка врз исполнувањето на правата, волјата и преференциите на оние кои добиваат поддршка, а не врз она што се смета дека е во нивен најдобар интерес. Најдоброто толкување на волјата и преференциите треба да го замени концептот на најдобар интерес во сите прашања поврзани со возрасни лица кога е непрактично да се одредува волјата и преференциите на лицето;

(в) Државите членки треба да обезбедат заштита од дискриминација преку воспоставување пристапна, локално достапна и едноставна за користење мрежа на висококвалитетно бесплатно правно советување или правна помош која мора да ја почитува волјата и преференциите на овие лица и да ги заштити нивните процесни права (право на правна способност) на исто ниво како за другите видови правно застапување. Државите членки мора доследно да гарантираат дека инструментите за заштита не се засноваат врз одземање на правна способност или на друг начин попречување на пристапот на лицата со попреченост до правда.

50. Обука и едукација треба да се обезбедат за соодветните чинители, како што се лицата кои донесуваат одлуки, давателите на услуги или други засегнати страни. Државите членки се обврзани да обезбедат еднакво уживање на сите добра и услуги што се нудат во општеството, вклучувајќи ги и добрата и услугите наведени во член 12 (5), каде што се дадени примери за добра од кои особено се лишени лицата со попреченост, како што се имот или услуги поврзани со финансиски работи, како хипотеки. Член 25 (д) споменува други услуги кои обично не се отворени за лицата со попреченост, имено, за осигурување на живот и (приватно) здравствено осигурување. Државите членки треба да преземат активен, сеопфатен пристап за да обезбедат еднакво уживање на добра и услуги во приватниот сектор. Тоа вклучува зајакнување на антидискриминаторското законодавство како што е применливо за приватниот сектор. Треба да се користи соработка со синдикатите и другите субјекти за да се најдат партнери кои се спремни да носат промени.

Е. Член 13 за пристап до правда

51. Правата и обврските во однос на еднаквоста и недискриминацијата наведени во член 5 бараат посебни разгледувања во однос на член 13 кој, меѓу другото, повикува на обезбедување на процедурални и соодветни на возраста приспособувања. Овие приспособувања се разликуваат од соодветното приспособување со тоа што процедуралните приспособувања не се ограничени со несразмерност. Илустрација за процедурално приспособување е признавањето на различни методи за комуникација на лицата со попреченост кои се наоѓаат пред суд и трибунал. Приспособувањата по однос на возраст може да се состојат од ширење на информации за расположливите механизми за поведување на жалби и пристап до правдата на јазик соодветен на возраста и на едноставен јазик.

1. Член 13 (1)

52. За да се обезбеди ефективен пристап до правдата, постапките мора да овозможат учество и да бидат транспарентни. Дејствија кои овозможуваат учество вклучуваат:

- (а) Доставување на информации на разбирлив и достапен начин;
- (б) Признавање и приспособување на различни форми на комуникација;
- (в) Физичка пристапност во сите фази на постапката;
- (г) Финансиска поддршка за правна помош, каде што е применливо и врз основ на законски пропишан тест за начин и корист.

53. Соодветни мерки кои можат да ги заштитат лицата кои не се способни да се бранат од дискриминација, дури и кога им е обезбедена поддршка, или чии опции се

во голема мера ограничени поради страв од негативните последици од ваквите обиди, се дејствијата од јавен интерес (*actio popularis*).

54. Понатаму, со цел да се обезбеди транспарентност, државата членка мора да осигура сите релевантни информации да се пристапни и достапни и да постои соодветно евидентирање и известување за сите релевантни побарувања, случаи и судски налози и одлуки.

2. Член 13 (2)

55. За да се поттикне соодветно почитување и исполнување на правата и обврските, неопходно е да се обучат службениците за спроведување на законот, да се подигне свеста кај имателите на правата и да се изгради капацитетот на носителите на должност. Соодветната обука треба да ги земе предвид:

(а) Сложеноста на интерсекционалноста и фактот дека лицата не треба да се идентификуваат чисто врз основа на оневозможност. Подигањето на свеста за прашањата на интерсекционалноста треба да соодветствува со конкретни форми на дискриминација и угнетување;

(б) Различноста меѓу лицата со попреченост и нивните индивидуални потреби за да се добие ефикасен пристап до сите аспекти на правниот систем на еднаква основа со другите;

(в) Индивидуалната автономија на лицата со попреченост и важноста на правната способност за сите;

(г) Централноста на ефективни и значајни комуникации за успешно вклучување;

(д) Мерки усвоени за да се обезбеди ефективна обука на професионалниот кадар, вклучувајќи ги адвокатите, судиите, затворскиот персонал, преведувачите на знаковен јазик и полицискиот и пенитенцијарниот систем, за правата на лицата со попреченост.

Ж. Член 14 за слобода и безбедност на личноста, член 15 за слобода од тортура или сурово, нечовечно или понижувачко постапување или казнување, член 16 за слобода од експлоатација, насилство и злоупотреба и член 17 за заштита на интегритетот на личноста

56. Лицата со попреченост можат да бидат несразмерно погодени од насилство, злоупотреба и друго сурово и понижувачко казнување, кое може да биде во форма на ограничување или сегрегација, како и физичко насилство. Комитетот е особено загрижен за следните дела извршени врз лица со попреченост врз основа на оневозможност, вклучувајќи и деца, кои по дефиниција се дискриминаторски: одделување на деца со попреченост од нивните семејства и присилно сместување во институции; лишување од слобода; мачење или сурово, нечовечно или понижувачко постапување или казнување; насилство и присилен третман на лицата со попреченост во и надвор од установи за ментално здравје. Државите членки мора да ги преземат сите соодветни мерки за да обезбедат заштита и да ги спречат сите форми на експлоатација, насилство и злоупотреба на лицата со попреченост. Присилни корективни третмани на попреченост треба да се забранети.

3. Член 19 за самостојно живеење и вклученост во заедницата

57. Член 19 од Конвенцијата ги потврдува недискриминацијата и признавањето на еднаквото право на лицата со попреченост да живеат самостојно, со целосна вклученост и учество во заедницата. За да го исполнат правото на самостојно живеење и вклученост во заедницата, државите членки мора да преземат ефикасни и соодветни мерки за да го олеснат целосното уживање на правото и целосното вклучување и учество на лицата со попреченост во заедницата. Ова подразбира спроведување на

стратегии за деинституционализација и, согласно општ коментар бр. 5 (2017) на Комитетот, за самостојно живеење и вклученост во заедницата, доделување средства за сервиси за поддршка за самостојно живеење, пристапно и достапно домување, сервиси за поддршка на семејни негуватели и пристап до инклузивно образование.

58. Член 19 од Конвенцијата го признава правото да не се биде обврзан на живеење во посебен облик на домување поради попреченост. Институционализацијата е дискриминаторска бидејќи покажува неуспех да се обезбеди поддршка и услуги во заедницата за лицата со попреченост кои се принудени да се откажат од своето учество во животот на заедницата за да добијат третман. Институционализацијата на лицата со попреченост како услов за користење сервиси за ментално здравје во јавниот сектор претставува различно постапување врз основа на попреченост и како таква е дискриминаторска.

59. Критериумите и постапките за добивање на пристап до сервиси за поддршка мора да бидат дефинирани на недискриминаторски начин и мора да се фокусираат на барањата на лицето, а не на оневозможеноста и да го следат пристапот заснован врз човекови права. Развојот на сервиси за поддршка треба да биде насочен кон лицето, родово и сензитивен на возраст и културолошки соодветен.

60. Државите членки треба да забранат и да спречат трета страна да наметнува практични или процедурални бариери за независно живеење и вклученост во заедницата, на пример, преку обезбедување услугите да се усогласени со независно живеење во заедницата и дека лицата со попреченост не се во понеповолна положба на пазарот на домување и оневозможени да изнајмуваат живеалиште.

S. Член 23 за почитување на домот и семејството

61. Лицата со попреченост честопати се соочуваат со дискриминација во остварувањето на правото на стапување во брак или на родителските и семејни права поради дискриминаторски закони, политики и административни мерки. Родителите со попреченост често се сметаат за несоодветни или неспособни да се грижат за своите деца. Раздвојувањето на детето од неговите или нејзините родители врз основа на попреченост на детето, родителите, или на обата е дискриминација и прекршување на член 23.

62. Сместувањето на деца во установи врз основа на нивната оневозможеност е исто така форма на дискриминација забранета со член 23 (5) од Конвенцијата. Државите мора да гарантираат дека родителите со попреченост и родителите на децата со попреченост ја имаат потребна поддршка во заедницата за да се грижат за своите деца.

И. Член 24 за образование

63. Неуспехот на некои држави членки да им обезбедат на учениците со попреченост, вклучувајќи ученици со видлива и невидлива попреченост и оние соочени со повеќекратна дискриминација еднаков пристап до редовно училиште со инклузивно и квалитетно образование е дискриминаторски, спротивен на целите на Конвенцијата и е во директна спротивност со членовите 5 и 24. Член 5 (1) содејствува со член 24 од Конвенцијата и бара од државите членки да ги отстранат сите видови дискриминаторски бариери, вклучувајќи ги и законските и општествените бариери, за инклузивното образование.

64. Сегрегираниите модели на образование, кои ги исклучуваат учениците со попреченост од редовно и инклузивно образование врз основа на попреченост, се во спротивност со членовите 5 (2) и 24 (1) (а) од Конвенцијата. Членот 5 (3) бара од државите членки да ги преземат сите соодветни чекори за да обезбедат соодветно приспособување. Тоа право е засилено за лицата со попреченост во член 24 (2) (б), кој бара од државите членки да обезбедат инклузивно образование за лицата со попреченост на еднаква основа со другите во заедниците во кои живеат. Таа цел може да се постигне со обезбедување соодветно приспособување на потребите на

поединецот, согласно член 24 (2) (в), и со развивање на нови и инклузивни услови според универзален дизајн. Стандардизирани системи за проценка, вклучувајќи и приемни испити, кои директно или индиректно ги исклучуваат учениците со попреченост се дискриминаторски и во спротивност со членовите 5 и 24. Обврските на државите членки се протегаат и надвор од училиштето. Државите членки мора да обезбедат пристапен школки превоз за сите ученици со попреченост таму каде што опциите за превоз се ограничени поради социјални или економски бариери.

65. За да се осигури еднаквост и недискриминација на глумите деца во образовните средини, мора да им се обезбеди средина за учење на знаковен јазик со глуви врсници и глуви возрасни за пример. Непознавањето на знаковниот јазик од страна на наставниците на глумите деца и непристапните училишни средини ги исклучуваат глумите деца и затоа се сметаат за дискриминаторски. Комитетот ги повикува државите членки да се раководат од неговиот општ коментар бр. 4 (2016) за правото на инклузивно образование при спроведување на мерки за исполнување на нивните обврски според членовите 5 и 24.

Ј. Член 25 за здравје

66. Според членовите 5 и 25 од Конвенцијата, државите членки се обврзани да го забранат и да го спречат дискриминаторското одбивање на здравствени услуги за лицата со попреченост и да обезбедат здравствени услуги кои се родово чувствителни, вклучувајќи ги и оние што се однесуваат на сексуалното и репродуктивното здравје и права. Државите членки исто така мора да ги адресираат формите на дискриминација што го нарушуваат правото на лицата со попреченост на здравје преку кршење на правото на примање здравствена заштита со слободна и информирана согласност,¹⁴ или кои ги прават објектите, комуникацијата или информациите непристапни.¹⁵

К. Член 27 за работа и вработување

67. За да се постигне де факто еднаквост во смисла на Конвенцијата, државите членки мора да обезбедат дека не постои дискриминација врз основа на попреченост поврзана со работа и вработување.¹⁶ Со цел да се обезбеди соодветно приспособување како што е утврдено во член 5 (3) и да се постигне или забрза де факто еднаквост во работната средина како што е утврдено во член 5 (4), државите членки треба:

(а) Да ја олеснат транзицијата со напуштање на сегрегирани работни средини за лица со попреченост и да го подржат нивното учество на отворениот пазар на трудот, а во меѓувреме да обезбедат и непосредна примена на трудовите права во тие средини;

(б) Да го промовираат правото на подржано вработување, вклучувајќи поддршка за работа, програми за обука за работа и програми за стручно оспособување; да ги штитат правата на работниците со попреченост; и да го обезбедат правото на слободен избор на вработување;

(в) Да осигурат дека лицата со попреченост се платени не помалку од соодветната минимална плата и дека не го губат правото на надоместоци за попреченост кога ќе се вработат;

(г) Експлицитно да го признаат одбивањето на соодветно приспособување како дискриминација и да забранат повеќекратна и интерсекциска дискриминација и вознемирување;

¹⁴ Види општ коментар бр. 1, став 41.

¹⁵ Види општ коментар бр. 2, став 40.

¹⁶ Види Конвенција за дискриминација (вработување и занимање) на Меѓународната организација на трудот, 1958 (бр. 111) и Конвенција за професионална рехабилитација и вработување (инвалидизирани лица), 1983 (бр. 159).

(д) Да обезбедат соодветен премин кон вработување и прекин на вработување за лица со попреченост на недискриминаторски начин. Државите членки се обврзани да обезбедат еднаков и ефективен пристап до придонеси и права, како што се пензиското или осигурувањето за случај на невработеност. Тие права не смеат да бидат нарушени преку исклучување од вработување, со што дополнително би се влошила состојбата на исклученост;

(ѓ) Да промовираат работа во инклузивни и пристапни, безбедни и здрави работни средини во јавниот и приватниот сектор;

(е) Да осигурат дека лицата со попреченост уживаат еднакви можности во поглед на можностите за напредување во кариерата преку редовни средби за оценување со нивните раководители и дефинирање на целите кои треба да се постигнат како дел од сеопфатна стратегија;

(ж) Да обезбедат пристап до обука, преквалификација и образование, вклучително и стручна обука и градење на капацитети за вработените со попреченост и да обезбедат обука за вработување на лица со попреченост и соодветно приспособување за работодавците, претставничките организации на вработените и на работодавачите, синдикатите и надлежните органи;

(з) Да работат на универзално применливи мерки за безбедност и здравје при работа за лицата со попреченост, вклучувајќи прописи за безбедност и здравје при работа кои се недискриминаторски и инклузивни за лица со попреченост;

(с) Да го препознаат правото на лицата со попреченост да имаат пристап до синдикати и трудови здруженија.

Л. Член 28 за соодветен стандард на живеење и социјална заштита

68. Како што е наведено во став 59 од општиот коментар бр. 3 на Комитетот, сиромаштијата е и отежителен фактор и резултат на повеќекратна дискриминација. Неспроведувањето на правото на лицата со попреченост на соодветен стандард на живеење за нив и за нивните семејства е спротивно на целите на Конвенцијата. Ова особено е загрижувачко во однос на лицата со попреченост кои живеат во крајна сиромаштија или во беда. За да достигнат соодветен животен стандард споредлив со другите, лицата со попреченост обично имаат дополнителни трошоци. Ова претставува посебна неповолност за децата или постарите жени со попреченост кои живеат во крајна сиромаштија и беда.¹⁷ Државите членки треба да преземат ефективни мерки за да им овозможат на лицата со попреченост да ги покријат дополнителните трошоци поврзани со попреченоста. Од државите членки се бара да преземат итни чекори за да им обезбедат на лицата со попреченост кои живеат во крајна сиромаштија и беда основен минимум во смисла на соодветна храна, облека и домување. Во однос на социјалната заштита, од државите членки понатаму се бара да усвојат основен праг на заштита.

Љ. Член 29 за учество во политичкиот и јавниот живот

69. Исклученост од изборни процеси и други форми на учество во политичкиот живот се чести примери на дискриминација врз основа на попреченост. Тие често се тесно поврзани со одрекување или ограничување на правната способност. Државите членки треба да целат да:

(а) Ги изменат законите, политиките и прописите кои систематски ги исклучуваат лицата со попреченост од гласање и/или кандидирање на избори;

(б) Осигурат дека изборниот процес е достапен за сите лица со попреченост, вклучително пред, за време и по изборите;

¹⁷ Види Комитет за економски, социјални и културни права, општ коментар бр. 3 (1990) за природата на обврските на државите членки, став. 10.

(в) Обезбедат соодветно приспособување за поединечни лица со попреченост и мерки за поддршка врз основа на индивидуалните барања на лицата со попреченост за учество во политичкиот и јавниот живот;

(г) Ги поддржуваат и да соработуваат со претставничките организации на лицата со попреченост во процесите на политичко учество на национално, регионално и меѓународно ниво, вклучително и преку консултирање со такви организации за прашања кои директно се однесуваат на лицата со попреченост;

(д) Создадат информациски системи и законодавство кои овозможуваат континуирано политичко учество на лицата со попреченост, вклучително и помеѓу избори.

М. Член 31 за статистика и прибирање податоци

70. Прибирањето и анализата на податоци се неопходни мерки за следење на политиките и законите за недискриминација. Државите членки треба да прибираат и анализираат податоци кои мора да се разделени според попреченост и интерсекциските карактеристики. Податоците треба да даваат информации за сите форми на дискриминација. Прибраните податоци треба да бидат широки и да опфатат статистички податоци, наративни и други форми на податоци, како што се индикатори за проценка на спроведувањето и следење на напредокот и ефективноста на нови или тековни иницијативи и политики. Мора да се развијат и користат индикатори кои вклучуваат попреченост на начин што е во согласност со Агендата за одржлив развој 2030. Креирањето, прибирањето и анализата на податоците треба да бидат партиципативни, односно, преземени во тесна и значајна консултација со претставничките организации на лицата со попреченост. Лицата со попреченост, вклучувајќи ги и децата, кои живеат во затворени места како што се институциите или психијатриските болници, често се занемаруваат при истражувања и студии за прибирање податоци. Тие треба систематски да се вклучат во вакви студии.

Н. Член 32 за меѓународна соработка

71. Сите напори за меѓународна соработка, вклучувајќи ја и Агендата за одржлив развој 2030, мора да бидат инклузивни и пристапни за лицата со попреченост и да се раководат од Конвенцијата. Државите членки мора да развијат рамки за следење на индикаторите за човекови права и конкретните таргети и цели за секој индикатор, согласно со Целта за одржлив развој број 10. Сета меѓународна соработка мора да има за цел да ги унапреди законодавството и политиките за недискриминација кои треба да се стремат кон целосна вклученост согласно Конвенцијата и Агендата за одржлив развој 2030 и другите меѓународни рамки за човекови права.

VIII. Спроведување на национално ниво

72. Во светло на нормативната содржина и обврските наведени погоре, државите членки треба да ги преземат следниве чекори за да обезбедат целосно спроведување на член 5 од Конвенцијата:

(а) Да спроведат студии за усогласување на националното законодавство и практики со Конвенцијата, да ги укинат дискриминаторските закони и прописи кои не се во согласност со Конвенцијата и да ги изменат или укинат обичаите и практиките кои се дискриминаторски против лицата со попреченост;

(б) Да изготват закони против дискриминација ако такви не постојат и да усвојат закони против дискриминација кои вклучуваат попреченост и имаат широк персонален и материјален опфат и обезбедуваат ефикасни правни лекови. Таквите закони можат да бидат ефективни само ако се засноваат врз дефиницијата за попреченост која ги вклучува тие со долгорочни физички, вклучувајќи психосоцијални, интелектуални или сензорни оневозможности и која вклучува

мината, сегашна, идна и претпоставена попреченост, како и лица поврзани со лицата со попреченост. Лицата жртви на дискриминација врз основа на попреченост кои бараат правно задоволување, не треба да се оптоваруваат со докажување дека се "доволно попречени" за да ја користат заштитата на законот. Закон против дискриминација кој е инклузивен на попреченост цели кон забрана и спречување на дискриминаторски чин, а не кон одредена заштитена група. Во таа смисла, широка дефиниција на попреченост поврзана со оневозможност е согласна со Конвенцијата;

(в) Да осигурат дека законодавството за недискриминација се однесува на приватната и јавната сфера, опфаќа области како што се образование, вработување, стоки и услуги и опфаќа дискриминација специфична за попреченост, како што се сегрегираниот образование, институционализација, одрекување или ограничување на правна способност, присилен ментално-здравствен третман, одбивање на обезбедување на настава на знаковен јазик и професионално толкување на знаковен јазик и одбивање на Браева или други алтернативни и агментативни начини, средства и формати на комуникација;

(г) Да промовираат целосно вклучување на сервиси за вработување на слободниот пазар на трудот и за професионална обука, вклучувајќи такви кои го промовираат претприемништвото и поддржуваат формирање на задруги и други форми на социјална економија;

(д) Да осигурат дека заштитата од дискриминација за лицата со попреченост е со ист стандард како за другите општествени групи;

(ѓ) Да изготват и спроведат програми за градење на знаење и капацитети, вклучувајќи обука за јавните власти и во неформалната економија, за да се обезбеди усогласеност со Конвенцијата. Свеста и градењето на капацитетите треба да се развијат и спроведат со значајно учество на лицата со попреченост и организации кои претставуваат различен опфат на лица со попреченост и се клучни компоненти за воспоставување на култура на толеранција и различност, како темел на законите и политиките за недискриминација;

(е) Да го следат бројот на претставки за дискриминација врз основа на попреченост како сразмерен дел од вкупниот број на претставки, разделен според пол, возраст, идентификувани бариери и сектор во кој се случила наводната дискриминација. Да обезбедуваат информации за случаи решени вонсудски, на суд и пресудени и за број на пресуди кои довеле до обештетување или санкции;

(ж) Да воспостават пристапни и ефективни механизми за обештетување и да обезбедат пристап до правда, на еднаква основа со другите, за жртвите на дискриминација врз основа на попреченост. Ова опфаќа пристап на сите лица со попреченост до ефективни судски и/или управни постапки, вклучувајќи ефективни и пристапни жалбени механизми и до соодветни и, каде што е применливо а по извршен тест на имотна состојба и правна издржаност, прифатлива, квалитетна правна помош. Државите членки треба да интервенираат ефективно и навремено во случај на дејствија или пропусти на јавни и приватни субјекти кои го кршат правото на еднаквост и недискриминација на поединечни лица со попреченост и групи на лица со попреченост, во однос на граѓанските и политичките права како и на економските, социјални и културни права. Признавањето на судски лекови од колективна природа или колективни жалби може значително да придонесе за ефикасно гарантирање на пристапот до правда во ситуации кои погаѓаат групи на лица со попреченост;

(з) Да вклучат во националниот закон против дискриминација заштита на лица од неповолно постапување или од штетни последици како одговор на поведување жалби или постапки за остварување на усогласеност со одредбите за еднаквост. Антидискриминациските закони, исто така, треба да осигурат дека жртвите на дискриминација не се непотребно спречени во добивање обештетување или се ревиктимизирани. Особено, законите за постапки треба да го префрлат товарот на докажување во граѓанска постапка од тужителот до тужениот во случаи кога постојат факти од кои може да се претпостави дека постоела дискриминација;

(s) Да изготват, во тесна консултација со организации на лица со попреченост, национални институции за човекови права и други релевантни засегнати страни како што се тела за еднаквост, политика и стратегија за еднаквост која е инклузивна и пристапна за сите лица со попреченост;

(и) Да го подигнат нивото на знаење во сите делови на општеството, вклучувајќи меѓу државните службеници од сите гранки на власта и приватниот сектор, за обемот, содржината и практичните импликации на правата на недискриминација и еднаквост на сите лица со попреченост;

(j) Да усвојат соодветни мерки за редовно и сеопфатно следење на инклузивната еднаквост. Тука спаѓаат прибирање и анализа на разделени податоци за состојбата на лицата со попреченост;

(к) Да осигурат дека националните механизми за следење според член 33 од Конвенцијата се независни и ефективно вклучуваат претставнички организации на лицата со попреченост и располагаат со соодветни средства за решавање на дискриминацијата на лицата со попреченост;

(л) Да обезбедат посебна заштита и да ги употребат сите средства на располагање (due diligence) за да се спречат и разрешат инциденти на насилство, експлоатација и злоупотреба и повреди на телесниот интегритет кои ги доживуваат единствено или несразмерно лицата со попреченост;

(љ) Да усвојат посебни мерки со цел постигнување на инклузивна еднаквост, особено за лицата со попреченост кои се соочуваат со интерсекциска дискриминација, како што се жени, девојчиња, деца, постари лица и домородни лица со попреченост;

(м) Државите членки кои примаат голем број баратели на азил, бегалци или мигранти треба да воспостават формални, законски дефинирани постапки за да се обезбеди пристапност за лицата со попреченост, вклучувајќи ги и жените и децата со попреченост и лицата со психосоцијална и/или интелектуална попреченост, во прифатните објекти и други центри за мигранти, баратели на азил и бегалци. Државите членки мораат да обезбедат психосоцијално и правно советување, поддршка и рехабилитација за лицата со попреченост и заштитните сервиси да се сензитивни на попреченост, возраст, род и култура.